

YANGI KONSTITUTSIYA-TARAQQIYOT QOMUSI

Eshmuratova Asila Salimjon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich 305-guruh talabalasi

Konstitutsiya» lotincha «constitutio» soʻzidan olingan boʻlib, «belgilash», «tuzilish» degan maʼnolarni anglatadi, yaʼni Konstitutsiya jamiyat va davlat tuzilishini, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarini tuzish hamda ularning ish faoliyati asosiy prinsiplari va vakolatlarini, fuqarolar asosiy huquqlari va burchlarini, jamiyat va shaxs oʻrtasidagi munosabatlarni belgilab beradi. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi loyihasi 1990-yil 20-iyundan boshlab olim, jamoat namoyandalari va davlat boshqaruv organlari mutaxassislarini tomonidan puxta ishlab chiqildi. Konstitutsiya loyihasining umumxalq muhokamasi uch oy davom etdi. Umumxalq muhokamasi jarayonida kelib tushgan 6 000 taklif asosida loyihaga 80 dan ortiq tuzatishlar kiritildi. Keng umumxalq muhokamasi davomida bildirilgan koʻp takliflar inobatga olingan holda komissiya tomonidan tayyorlangan Konstitutsiya loyihasi Oliy Kengash muhokamasiga qoʻyildi. 1992-yil 8-dekabrda Oliy Kengashning XI sessiyasida bu loyiha maʼqullandi va Oʻzbekiston Respublikasining hozir amal qilayotgan Konstitutsiyasi qabul qilindi. Mustaqil Oʻzbekistonning birinchi Konstitutsiyasi shu tarzda amalga kiritildi. 8-dekabr – Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilingan kun umumxalq bayrami deb eʼlon qilindi.

Konstitutsiya– davlatning Asosiy qonuni boʻlib, konstitutsiyaviy tuzum, davlat va jamiyat qurilishi asoslarini belgilab beradi; qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati organlari tashkillashtirilishini tartibga solib turadi; saylov tizimini belgilaydi; fuqarolarning huquq va erkinliklarini, davlat ramzlarini mustahkamlab qoʻyadi. Konstitutsiyada mafkuraviy xilma-xillik, koʻppartiyaviylik, yaʼni biror muhim muammoni hal etish boʻyicha fikrlar xilma-xilligi koʻzda tutiladigan siyosiy plyuralizm mustahkamlab qoʻyilgan. Konstitutsiya davlatni emas, balki insonni birinchi oʻringa qoʻydi. Inson, uning hayoti, erkinligi, shaʼni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyatlar deb eʼlon qilindi. Konstitutsiya, shuningdek, fuqaro va davlatni oʻzaro huquqlar va burchlar bilan bogʻlovchi prinsipni ham mustahkamlab qoʻydi.

Yangicha qarash, yangicha hayot tarzi Konstitutsiyaning ayrim moddalariga tuzatish va oʻzgartirishlar kiritish zarurligini taqozo qildi. Shuning uchun ham yangi konstitutsiya xalq hukmiga havola qilindi, ularning takliflari eʼtiborga olinib konstitutsiyaga oʻzgartirishlar kiritilayotgani, ochiqlik, oshkoralik, demokratik tamoyillarga toʻla amal qilinayotgani bejiz emas. Bu yoʻlda yangi tahrirdagi konstitutsiyamizning qabul qilingani mamlakatimizning yangi rivojlanish davrini boshlab berdi. Umumxalq muhokamalarida 220 mingdan ziyod takliflar kelib tushganligi qayd etildi. Konstitutsiyaviy qonun loyihasi bilan amaldagi Konstitutsiyaga 27 ta yangi modda kiritildi, moddalar soni 128 tadan 155 taga oshdi. Konstitutsiyamizning amaldagi 275 ta normasi 434 taga koʻpaydi, yaʼni amaldagi Konstitutsiyamiz 65 foizga yangilandi. Shu maʼnoda yangilanayotgan Konstitutsiya tom

ma'noda xalq Konstitutsiyasi bo'layotganligi e'tirof etildi. Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan izchil islohotlarda "inson qadri uchun", degan tamoyil ustuvor maqsad etib belgilangan. Aytish joizki, Konstitutsiyamizda ilgari qonunchilikda mavjud bo'lmagan bir qator muhim qoidalar mustahkamlandi va ular mazmun-mohiyatiga ko'ra, "Inson — jamiyat — davlat" tamoyilini konstitutsiyaviy qoida sifatida muhrlashga qaratilgan.

Binobarin, 15-moddada Konstitutsiya mamlakat hududida to'g'ridan-to'g'ri amal qilishi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etishi qat'iy belgilandi. Asosiy qonunning 20-moddasida "Insonning huquq va erkinliklari bevosita amal qiladi. Insonning huquq va erkinliklari qonunlarning, davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining mohiyati va mazmunini belgilaydi", deyilgan. Ushbu qoida inson huquq va erkinliklariga bevosita amal qilish uchun qandaydir mezonlar talab etilmasligini ko'rsatadi. Shunga ko'ra, endilikda inson huquq va erkinliklari bilan bog'liq normalarga biror-bir qonun va qonunosti hujjati qabul qilinmasdan turib, to'g'ridan-to'g'ri amal qilinadi. Bu esa barcha davlat organlari tizimida inson huquqlariga rioya etish madaniyati va mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Ma'lumki, shu vaqtga qadar normativ-huquqiy hujjatlar, shu jumladan, qonunlarning asosiy funksiyasi bu ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdan iborat edi. Yangilangan Konstitutsiyaga asosan, inson huquq va erkinliklarini ifodalash qonunlarning ajralmas funksiyalaridan biriga aylandi. O'z navbatida, insonning huquq va erkinliklari davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining mazmun-mohiyatini belgilashi to'g'risidagi qoida davlat organlari va ularning mansabdor shaxslari faoliyatini tubdan isloh qilishga olib keladi. Unga ko'ra, davlat xizmatchilarining asosiy maqsad, vazifa, funksiya hamda majburiyatlari inson huquq va erkinliklarini ifodalashga qaratiladi. Davlat organlari tomonidan insonga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy choralar mutanosiblik prinsipiga asoslanishi va qonunlarda nazarda tutilgan maqsadlarga erishish uchun yetarli bo'lishi kerakligi belgilandi. Ushbu qoida shaxsga qo'llaniladigan barcha huquqiy ta'sir choralari insonparvarlik tamoyillari asosida qaytadan ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyat va noaniqliklar inson foydasiga talqin etilishi belgilab qo'yildi. O'z navbatida, Konstitutsiyaning 21-moddasida inson huquq va erkinliklarini cheklash asoslari aniq belgilab qo'yildi. Xususan, insonning huquq va erkinliklari faqat qonunga muvofiq va faqat konstitutsiyaviy tuzumni, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkin. Inson huquqlarini cheklash asoslari faqat qonunlarda belgilangan bo'lishi kerak, vazirlik, idora va tashkilotlarning hujjatlari inson huquqlarini cheklay olmaydi. E'tibor qaratish lozim bo'lgan masalalardan yana biri inson huquqlarini cheklash asoslari belgilangan qonunlar ijrosi yuzasidan qabul qilinayotgan qonunosti hujjatlari tegishli qonunlarda nazarda tutilganidan ko'ra, ko'proq darajada inson huquqlarini cheklamasligi kerak. Jinoyat-protsessual munosabatlarda shaxs huquqlarini himoya qilishning konstitutsiyaviy asoslari yanada mustahkamlandi. Xususan, insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi, zo'ravonlik va qiynoq holatlarining oldini olish, aybsizlik

prezumpsiyasi, yuridik yordam olish huquqiga oid normalarning Konstitutsiya darajasida belgilab qo'yilgani surishtiruv, tergov, sud hamda jazoni ijro etish jarayonida huquqni muhofaza qiluvchi organlar zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklamoqda. Bundan tashqari, shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy sirga ega bo'lish, o'z sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqining konstitutsiyaviy asoslari kengaydi. Har kim o'z shaxsiga doir ma'lumotlarni himoya qilish, shuningdek, noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilish huquqiga egaligi ilk bor Konstitutsiya darajasida belgilab qo'yildi.

Yana bir muhim jihat: har kimning yozishmalari, telefon orqali so'zlashuvlari, pochta, elektron va boshqa xabarlari sir saqlanishi huquqiga ega ekanligi belgilandi. Ushbu huquqning cheklanishiga faqat qonunga muvofiq va sudning qaroriga asosan yo'l qo'yilishi nazarda tutildi. Yangilangan Konstitutsiyada axborot erkinligiga oid muhim normalar o'rin olgan. Xususan, davlat internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratishini, axborotni izlash, olish va tarqatishga bo'lgan huquqni cheklashning aniq asoslari belgilab qo'yilganini ta'kidlash joiz.

Yangi normaga ko'ra, axborotni izlash, olish va tarqatishga bo'lgan huquqni cheklash bo'yicha qat'iy tartib belgilanmoqda. Mazkur qoida davlat organlari faoliyatida ochiqlikni ta'minlash bilan bir qatorda, fuqarolarga ular tomonidan so'ralgan axborotni taqdim etishda idoraviy manfaatlarni ro'kach qilish kabi salbiy holatlarning oldini olishni ta'minlaydi. Konstitutsiyada nazarda tutilgan inson huquq va erkinliklariga oid yangi normalar sudlar zimmasiga nihoyatda katta mas'uliyat yuklaydi. Inson huquq va erkinliklari qonunlarning mazmun va mohiyatini belgilashi hamda inson huquqlari konstitutsiyaviy tuzumini, aholining sog'lig'ini, ijtimoiy axloqni, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini hamda jamoat tartibini ta'minlash maqsadida zarur bo'lgan doirada cheklanishi mumkinligi to'g'risidagi qoidalar sudlar faoliyatini yangi mezonlar asosida tashkil etishni taqozo etadi. Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiya Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining tarixiy muhim bosqichida davlat va jamiyatni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Bu esa inson huquq va erkinliklariga oid masalalarda huquqni qo'llash amaliyotiga yangicha yondashuvlar joriy qilishni dolzarb zaruratga aylantirmoqda. Zero, barchamizning vazifamiz inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat hisoblanadigan va hurmat qilinadigan adolatli jamiyat barpo etishdir.

Yangi asosiy qonunimizning alohida bobi – XIV bob “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlanishi bejizga emas. Bunday yangicha yondashuv, shubhasiz, Yangi O'zbekistonda yoshlar siyosati ustuvor ekanligidan dalolatdir. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada davlat tomonidan yoshlar huquqlari himoyalaniishi va ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtiroki rag'batlantirilishi kafolatlab qo'yildi. Konstitutsiyamizning 79-moddasi birinchi bandida aytilganidek: “Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi”. Shu o'rinda yangi tahrirdagi Konstitutsiyadan ilk



marotaba uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojini ta'minlash davlatning vazifasi etib belgilanganini ta'kidlash maqsadga muvofiqdir. Ta'limga oid normalar 50,51 va 52-moddalarda belgilab qo'yildi.

Xulosa qilib aytganda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda davlat yoshlarga g'amxo'rlik masalasida o'z zimmasiga g'oyat muhim majburiyatlarni olgani alohida diqqatni tortadi. Eng asosiysi, mazkur konstitutsiyaviy normalar nafaqat O'zbekiston yoshlari manfaati, balki butun jamiyatimiz va mamlakatimizning kelgusi taqdiri uchun nihoyatda ahamiyatlidir. Yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiya Yangi O'zbekiston strategiyasini amalga oshirishning siyosiy-huquqiy asoslarini yaratib, milliy davlatchilik taraqqiyotining tarixiy muhim bosqichida davlat va jamiyatni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi. Bu esa inson huquq va erkinliklariga oid masalalarda huquqni qo'llash amaliyotiga yangicha yondashuvlar joriy qilishni dolzarb zaruratga aylantirmoqda.